

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

SÁRKÖZY PÉTER

Laudatio in honorem Imre Kertész¹

Kertész Imre Nobel-díja nagy örömet és valljuk be, egyúttal nem kis meglepetést váltott ki Magyarországon. Hiszen egyrészt immár egy évszázada „vártuk”, hogy a valóban európai értékeket felmutató, 20. századi magyar irodalom egyik képviselője ebben az elismerésben részesüljön, és most, amikor ez megtörtént, amikor egy magyar író végre Nobel-díjat kapott, a kitüntetés elsősorban nem „a magyar irodalomnak”, hanem egy olyan magyar szerzőnek szólt, akit az úgynevezett „nagyközönség” Magyarországon kevésbé ismert, és a díj odaítélésének indoka is túlmutatott „a magyar irodalom”.

Kertész Imre Nobel-díjra felterjesztésének fő indoka a modern európai történelem legfontosabb és „legnemzetközibb” kérdésének, az Auschwitz-tragédiának irodalmi-filozófiai feldolgozása, művészi-nyelvi formába állítása volt. Ráadásul a szerző több nyilatkozatában – nem kertelve – mutatott rá az újabb magyar történelem rákfenéire. Kertész Imrét gyerekkorában Magyarországról, magyar emberek, csendőrök közreműködésével hurcolták el Auschwitzba. Később mint író, két évtizeden át nem fogadta be a Kádár-rendszer „hivatalos” kulturális élete. Épp ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy Kertész meglehetősen szkeptikusan, komoly erkölcsi fenntartásokkal viszonyul a 20. századi Magyarországhoz, ahol a két világháború között egy hazug polgári rendszer előbb faji alapon megbélyegezte őt és sorstársait, engedte elhurcoltatásukat, illetve megsemmisítésüket, majd a háború után egy újabb vészorszak és újabb megbélyegeztetések, egy levert forradalom, majd egy ismét velejéig hazug, „létező szocializmusnak” csúfolt totalitárius rendszer következett, melyben nem volt hely az igazi autonómiára vágyó emberek

1 Nagy megtiszteltetés ért, amikor római magyar tanár létemre 2006. március 16-án azt a felkérést kaptam, hogy a „Premio Letterario Montecassino”-díj átadása alkalmával a Cassinói Tudományegyetemen mutassam be – a Szerző jelenlétében – az első (és talán az utolsó) magyar Nobel-díjas író. Az olasz laudáció szövege a Castel Goffredo-i Acerbi Alapítvány magyar irodalmat bemutató kötetében jelent meg (*Letteratura Ungherese*, Castel Goffredo, 2006.). Szörényi László mindent megtett azért, hogy az általa nagyra tartott szerzőről írt pályaképe magyarul is megjelenjen. Mivel egyik hazai folyóiratnál sem jártunk eredménnyel, most az Ő tiszteletére megjelenő kötetben adom közre írásomat, egyszerre köszöntve egy nagy magyar író és egy nagy magyar irodalomtörténészt.

számára, főleg akkor, ha művészként ezt az abszurd kort, a totalitárius rendszerek abszurd embertelenségét kívánta kifejezni.

Kertész Imre életútját és írói pályáját a 2002-ben odaítélt Nobel-díj óta ma már minden irodalomkedvelő ismeri. 1929-ben született Budapesten, úgynevezett „kispolgári” családból. Tanulmányai kellős közepén érte több mint félmillió magyarországi zsidó deportálása. Őt előbb Auschwitzba, majd a buchenwaldi koncentrációs táborba hurcolták tizenöt éves korában. A tábor felszabadítása után hazatért, 1948-ban leérettségizett, majd egy ideig újságíróként dolgozott. Kétéves katonai szolgálat után szabadfoglalkozású íróként, elsősorban német szépirodalmi és filozófiai művek (Hofmannsthal, Schnitzler, J. Roth, Canetti, illetve Kant, Nietzsche, Freud, Wittgenstein) fordítójaként élt – igen szerény körülmények között – egészen a kilencvenes évekig, amikor Magyarországon és külföldön is „felfedezték” írói művészetét. Azóta főleg Berlinben él és alkot, immár Nobel-díjas íróként mint a Német Művészeti Akadémia megbecsült tagja és vendége. (Csak reménykedhetünk abban, hogy most az első olaszországi díj után hamarosan a Római Magyar Akadémiától is hasonló meghívást fog kapni, hogy fiatal kora olasz tanulmányainak városában, Rómában élhessen hosszabb időn keresztül.)

1961-ben kezdte el egész írói pályáját meghatározó főművének, a *Sorstalanságnak* írását. Nem életrajzi regényként, nem mementóként, hanem azért írta, hogy az általa tudatosan megformált, az elbeszélést időtől elvonatkoztatni tudó nyelv segítségével kifejezhesse az emberi történelem 20. századi „botrányát”, az Auschwitz-tragédiát, mely azáltal, hogy megtörténhetett, időlegesen megkérdőjelezte a kereszténységre épült, kétezer éves európai kultúra egész értékrendjét. A *Gályanapló* tanúsága szerint Kertész Imre első regényét majd egy évtizeden át, szinte „megszállottként” írta és újraírta, csiszolta, hogy a lehető legpontosabban tudja megfogalmazni a Holokauszt utáni „sorstalanság” létfilozófiáját.²

Az első kiadó, melynek 1973-ban benyújtotta a *Sorstalanságot*, nem vállalkozott a regény kiadására, mely sem témájával, sem létfilozófiai-erkölcsi üzenetével semmiképp sem illett bele a hetvenes évek Magyarországnak képmutató, hazug világába, a Holokausztot valami kegyeletteljes álhumanizmussal megközelítő és egyúttal eltávolítani szándékozó légkörébe.³ Végül két évvel később, 1975 áprilisában (Száráz Györgynek a magyar zsidóság tragédiájáról írt történeti tanulmányával egy esztendőben⁴) egy másik kiadónál

2 1969 októberében, azaz nyolc éves munka után ezt jegyezte fel „gálya-naplójában” a szerző: „A következő fejezetben Auschwitzba érkezem.”

3 „A proletárdiktatúra nem szerette, ha a Holokausztot emlegették, és mivelhogy nem szerette, szinte maradéktalanul el is hallgattatta az ilyen hangokat vagy a konformista eufemizmusok sémái közé szorította.” Kertész István, *A holokauszt mint kultúra* = Uő., *A száműzött nyelv*, 2001, 84.

4 Mint arra már a kritika rámutatott, érdekes módon, Száráz György tanulmányát szinte Kertész Imre regényének kezdő mondatával („Ma nem mentem iskolába”) indítja: „Azon az áprilisi napon a legtöbb zsidó fiú elmaradt az iskolából.” *Egy elítéltet nyomában*, Valóság, 1975, 8.

jelent meg a *Sorstalanság*, melyről a szerző a megjelenés után azt írta naplójába: „büszke mű, és ezt sosem fogják megbocsátani neki (se nekem).” Így is történt. A szakmai kritikák ugyan elismerték az új regény művészi és erkölcsi értékeit, de az akkor mindent meghatározó „hivatalos” kultúrpolitika nem vette fel sem a művet, sem nonkonformista íróját az akkor érvényes „irodalmi kánonba”, mintegy megérezve, hogy a szerző a regényben „a totalitarizmus logikáját nyögő embert egy másik totalitarizmusban” ábrázolta (*Stockholmi beszéd*, 14). A *Sorstalanság* ugyanis az Auschwitz-tragédián túl azt is példázza, hogy azok az életelvek, melyek szerint nemzedékek éltek és élnek életüket, egy szempillantás alatt összeomolhatnak, ahogy össze is omlottak.

Könyvének értetlen fogadtatása arra készítette Kertész Imrét, hogy újabb művek sorában írja meg a *Sorstalanság* és az Auschwitz-tragédia apológiáját, hiszen meg volt győződve műve értékéről és az úgynevezett Holokauszt-irodalmon belüli egyediségéről (melyet a 27 év után neki odaítélt legnagyobb irodalmi elismerés igazolt is), valamint arról, hogy a mű hívős fogadtatása egyúttal jól tükrözte az úgynevezett „szocialista” társadalom világát, melynek „mocsármélyén” „egyedül a hazugságot vették komolyan” (*Stockholmi beszéd*, 7, 13.).

Kertész Imre a *Sorstalanság* megírása után, a nyolcvanas években abban látta írói feladatát, hogy reflektáljon saját regényére és a regény sorsára, másrészt hogy megfogalmazza, mit jelentett az Auschwitz utáni „sorstalanság” az ötvenes évek, illetve az 1956-os forradalom leverését követő Kádár-éra Magyarországon. Így jelent meg 1977-ben két kisregénye, az író buchenwaldi útja és az ottani emlékekkel való szembenézés alapján írt *A nyomkereső* és a politikai allegóriaként jelentkező, egy fiktív dél-amerikai diktatúrában játszódó *Detektívtörténet*, majd 1988-ban a *Sorstalanság* kiadói kálváriáját bemutató *Kudarc*. 1990-ben adta ki a „sorstalanság-trilógia” utolsó darabját, a *Kaddis egy meg nem született gyerekért* című vallomás-könyvét, és végül 1992-ben a korábbi művek írását kísérelő és magyarázó *Gályanaplót*.

Időközben az egyre inkább felbomló totalitarista rendszerben is megváltozott a kulturális légkör és világszerte megváltozott az „Auschwitz-jelenség” fogadtatása is. 1983-ban, a *Sorstalanság* második magyar kiadását az akkor még fiatal, de már sikeres írónak számító Spiró György nagy tanulmányban értékelte, és a Németországból kiinduló nemzetközi sikerrel egy időben, az 1990-ben megjelent *Kaddis* már Magyarországon is „sikerkönyvnek” számított, és a szerző megkapta azokat az irodalmi elismeréseket, díjakat, amelyeket már régóta kiérdemelt (1983: Füst Milán-díj, 1989: József Attila-díj; 1992: Soros életmű-díj; 1996: Márai Sándor-díj, 1997: Kossuth-díj). Ennek ellenére a kilencvenes évek magyarországi politikai hadakozásai elől kitérve, Kertész Imre egyre többet tartózkodott külföldön, Berlinben élt és dolgozott, ahol műveinek német fordításai és az egyre nagyobb nemzetközi elismertség révén, az egyik legjelentősebb 20. századi íróként és gondolkodóként becsülik, melynek legnagyobb elismerése volt a 2002-ben neki ítélt irodalmi Nobel-díj.

A Nobel-díjnak köszönhető Kertész Imre olaszországi „fortunája” is. 2002 októberében jelent meg a Feltrinelli kiadónál (még a német kiadás alapján fordított) *Sorstalanság*

(*Essre senza destino*), melyet egy éven belül a Bompiani is kiadott az *Angol lobogóval* együtt (*Il vessillo inglese*), míg a Feltrinelli kiadta a trilógia másik darabját, a *Kudarcot* (*L'insuccesso*). 2003-ban megjelent a *Felszámolás* (*Liquidazione*) is Antonio Sciacovelli fordításában és a mostani napokban, szinte a Montecassino-díjazással egy időben fog megjelenni a *Kaddis* olasz fordítása. Kertész Imre Nobel-díjának és a Shoah egyediségét hangsúlyozó, filozófiai mélységű regényeinek meglehetősen gazdag kritikai fogadtatása volt Olaszországban. Az olasz kritika természetesen legtöbbször Primo Levi műveivel hasonlította össze Kertész Holokauszt-könyveit.

Primo Levi és Kertész Imre ugyanazt a tragédiát élték át Auschwitzban, és mindketten egész életük meghatározójának ezt a szörnyű élményt tartották, emberi-írói kötelességüknek, hogy ezt a tragédiát úgy örökössék meg, ne lehessen sem letagadni, sem elfelejteni. A lényeges különbség a két nagy író között elsősorban az, hogy a poklot már felnőtt fejjel megjáró Primo Levi saját tragikus élményeit közvetlenül a háború után írta meg *visszaemlékezés* formában (fájdalmasan gyönyörű vallomáskönyve, a *Ha ez egy ember* már 1947-ben megjelent, igaz, csak tíz év múlva, 1956-ban kapta meg méltó fogadtatását, de azóta máig az egyik legtöbbet olvasott olasz könyvnek számít), addig Kertész Imre tizenöt év távlatából *regényt, narratívát* írt a gyerekként átélt Auschwitz-jelenségről.

A *Sorstalanság* nem önéletrajzi regény. „A *Sorstalanság* hőse nem emlékezik, hanem létezik.... Életrajzomban az a legönéletrajzibb, hogy a S.-talanságban semmi önéletrajzi nincs. Ami önéletrajzi az az, hogy hogyan hagytam el belőle minden önéletrajzit a magasabb hűség kedvéért.” (*Gályanapló*, 141.), híven a szerző „újprózáról” vallott vélekedéséhez: „Az újpróza nagy felfedezése: az ember kiiktatása a dolgok centrumából. Ez a minőségi változás, amely a regényt – de a verset is – szöveggé, pusztá szöveggé alakítja át, amelyből úgy vonják ki a szubjektumot, ahogyan a világ tárgyi és hatalmi struktúráit lebontották, és pusztuló impulzusokra redukálták a személyiséget.”

Heller Ágnes szerint Kertész Imre írta az első igazi holokauszt-regényt, „amely az első szótól az utolsóig tökéletes”.⁵ A regényről, főleg a Nobel-díj odaítélése után számtalan elemzés és értékelés született,⁶ így annak értékelésétől most eltekinthetünk, talán csak azt kiemelve, hogy az erkölcsi tanításon túl a mű irodalmi-művészi értékét egy teljesen új összetett prózanyelv kidolgozása is biztosítja, mely egyúttal az egyetlen lehetséges eszköz volt az író számára, hogy kifejtse az Auschwitz-jelenséghez fűződő, egész életét, gon-

5 Vö. TEMESI L., *Sors és sorstalanság: Kertész Imre Nobel-díja*, Miskolc, 2002, 17.

6 *Az értelmezés szükségessége*, szerk. SCHEIBER T. – SZÜCS Z. G., Budapest, L'Harmattan, 2002; *Az ember mélye*, szerk. KÖBÁNYAI J., Budapest, Múlt és Jövő, 2003; KÖBÁNYAI J., *Kertésznapló*, uo., 2003; SZIRÁK P., *Kertész Imre*, Pozsony, Kalligram, 2003; VÁRI Gy., *Kertész Imre: Buchenwald fölött az ég*, uo., 2003; MOLNÁR S., *Ugyanegy téma variációi: Irónia és megszólítás Kertész Imre prózájában*, Kolozsvár, Koinómia, 2005.

dolkodását meghatározó viszonyát.⁷ Ebből – az irodalmi, technikai – szempontból Kertész Imre írói teljesítménye szerves részét képezi annak a narratívaváltásnak, melyet a hatvanas–hetvenes évek magyar irodalmában Ottlik Géza, Mészöly Miklós, Hajnóczy Péter, ma pedig Esterházy és Nadas Péter, valamint Krasznahorkai László művei képviselnek.

Kertész Imre írói munkássága elismerésekor a *Stockholmi beszédében* nem tiltakozott „a Holokauszt-írója”-címké ellen, ugyanakkor az is kétségtelen, hogy műve semmiképp sem sorolható a háború borzalmairól és a zsidóság sorsáról szóló európai irodalmi hagyományba (Améry, Levi, Semprun), sem a magyarországi zsidóüldözést ábrázoló regények és visszaemlékezések sorába (Déry Tibor, Karinthy Ferenc, Ember Mária és mások művei, illetve a Palesztinába kivándorolt kelet-európai zsidók életét ábrázoló Kardos G. György olasz nyelven is olvasható regényei mellé⁸), és hasonlóképp különbözik az Olaszországban élő és magyarországi származású olasz írók, Edith Bruck, Giorgio Pressburger vagy Paolo Santarcangeli gyerekkorokra és a zsidóüldözésre visszamlékező műveitől is.⁹ A *Sorstalanság* annak ellenére, hogy egy fiatal gyerek megbélyegzetését, elhurcolását és auschwitzi létét ábrázolja egy egészen sajátos „Bildungsroman” keretében, egyúttal bizonyos mértékben tagadja és le is rombolta azt a(z ál-)humanista hagyományt, mely addig az európai zsidóság tragédiájával foglalkozott. Ahogy Kertész Imre a *Stockholmi beszédben* kifejtette: „A Holokausztnak elnevezett kérdéskört sohasem próbáltam holmi németek és zsidók közti feloldhatatlan konfliktusnak tekinteni; sohasem hittem, hogy a zsidó szenvedéstörténet legújabb fejezete... korábbiaknál nagyobb szabású pogromnak, a zsidó állam létrejötte előfeltételének. ... A Holokausztban én az emberi állapotot ismertem fel, a nagy kaland végállomása, ahová kétezer éves etikai és morális kultúrája után az európai ember eljutott.” (*Stockholmi beszéd*, 18, 19.)¹⁰ Ilyen szempontból Kertész Imre ugyanarra

7 SZIRÁK P., *Kertész Imre*, Pozsony, Kalligram, 2003, 19. „Egy olyan nyelvre való rátalálás, mely médiumul szolgálhat Auschwitznak, mint folyamatnak ábrázolásához... egy olyan távlat kialakítása, ahonnan lehetővé válik a Holokauszthoz való viszonyulás felülvizsgálta.”

8 György G. KARDOS, *I sette giorni di Avraham Bogatir*, Roma, Ed. e/o, 1984.

9 E. BRUCK, *Chi ti ama così*, 1958, *Lettera alla madre*; 1988; G. PRESSBURGER, *Storie dell'ottavo distretto*, 1986; *L'elefante verde*, 1986; P. SANTARCANGELI, *In cattività babilonese: Avventure e disavventure in tempo di guerra di un giovane giuliano ebreo e fumano per giunta*, Udine, 1986.

10 Ugyanerről a szerző másutt így vall: „semmi sem érdekel igazán, csakis az Auschwitz-mítosz. Ha új regényen gondolkodom, megint csak Auschwitzon gondolkodom. Bármin gondolkodom, mindig Auschwitzon gondolkodom... Auschwitz beszél belőlem... Auschwitz és ami hozzá tartozik... az európai ember legnagyobb traumája a kereszt óta.” (*Gályanapló*, 27.) „Érték a Holokauszt, mert felmérhetetlen szenvedések révén elmérhetetlen tudáshoz vezetett, és ezáltal felmérhetetlen erkölcsi tartalék rejlik benne.” (*A holokauszt mint kultúra*, in *A száműzött nyelv*, 2001, 91.); „Auschwitz è stato il punto zero, ma non è un evento inaspettato e inspiegabile, è accaduto perché si erano create certe condizioni nel mondo di vivere diffuso. Tutte le dittature europee del ventesimo secolo vengono da quella cultura e da quegli ambienti.” („Auschwitz a nulla pont. De semmiképp sem volt váratlan és megmagyarázhatatlan, hogy bekövetkezett. Azért

a következtetésre jutott, mint a magyar nácik által meggyilkolt, a bori munkatáborban és a halálmenet alatt is verseket író Radnóti Miklós¹¹ vagy a mauthauseni tábor hadifogolyként megjáró katolikus költő, Pilinszky János, aki „botránynak” nevezte és tartotta azt, hogy Auschwitz a keresztény kultúrkörben történhetett meg, és ezt a botránnyt költészetében és az olaszra is lefordított *KZ-oratóriumában* művészetté formálva megörökítette.¹²

A *Sorstalanság* egy új elbeszélésmodor és elbeszéléstechnika megvalósítását is jelentette a modern magyar irodalomban. Ennek az első regényben már megvalósított önkomentáló emlékezésnek elmélyítésére vállalkozik, illetve az identitás kérdését vizsgálja tovább Kertész Imre a *Sorstalanság* után írt műveiben, a fiktív kettős-önéletrajzában, a *Kudarcban*, illetve *Az angol lobogó* című hosszúelbeszélésében (1991), melyben saját kezdő írói és emberi formálódásának az 1956-os magyar forradalom előtti történéseit mondja el egy nagyon összetett monológban, mely közben a narrátor főszereplő állandóan a megfogalmazhatóság kérdésével küszködik. A kilencvenes években írt két naplóregényben, a *Gályanaplóban* és a *Valaki másban* a szerző önmaga életén át az emberi sors, illetve „sorstalanság” értelmezésére vállalkozik.¹³

Az 1988-ban megjelent *Kudarc* két egymáshoz rendelt szövegrészből áll. A két szövegrész közötti kölcsönös utalások alapján azt feltételezhetjük, hogy az „öreg” által megírt történet nem más, mint saját egykori fiatalkori életének újragondolása. A „Sorstalanság-trilógia” harmadik műve az 1990-ben megjelent *Kaddis a meg nem született gyermekért* szintén a „túlélőt” állítja a „történet” középpontjába. Az én-elbeszélő önéletrajzi diskurzusa egy filozófussal folytatott párbeszédéből bontakozik ki. A *Kaddis* több egymásra épülő monológra bomlik, melyek mindegyikét egy-egy „nem”-válasz vezet be.¹⁴

történt meg, mert olyan helyzet alakult ki a világban, amelyben ez megtörténhetett. A 20. század összes diktatúrájának kialakulása is ugyanezekből a körülményekből vezethető le.” Interjú a „La Repubblica” 2006. január 27-i számában.

- 11 P. SÁRKÖZY, *La „strada ripida” di Miklòs Radnóti (Radnóti Miklòs „meredek út”-ja)* = M. RADNÓTI, *Ero fiore sono diventato radice*, ford. G. TOTTI, Roma, Fahrenheit, 451, 1987; T. MELCZER, *Testimonianze dal Lager (Tanúságtétel a lágerből)* = M. RADNÓTI, *Poesie*, ford. B. DELL’AGNESE, Roma, Bulzoni, 1999.
- 12 „A *KZ-oratóriumot* először Jole TOGNETTI fordította le olaszra az 1970-ben megjelent magyar költői antológiájában: *Ungheria antiromantica*, a cura di M. DALLOS e J. TOGNETTI, Roma, 1970. – Pilinszky János válogatott verseinek olasz kiadását a milánói katolikus egyetem magyar szakán végzett Eugenio MOLteni gondozta, míg a kiadáshoz SZABÓ Ferenc S.J. írt kísérő tanulmányt. J. PILINSZKY, *Poesie*, Bologna, CLUEB, 1983.
- 13 *Az Angol lobogó*, az író 50-es évekbeli emberi-írói formálódásának narratív megjelenítése az igen érdekes nyelvi megformáláson túl azért is érdekes lehet az olasz olvasó számára, mert itt kapunk hírt arról, hogy az elbeszélő az 56-os forradalom kitörését, minden bizonnyal, a budapesti Olasz Kultúrintézetben érte meg (éppúgy, mint – kisgyerekként – a jelen laudáció elmondója), ahonnet a félbeszakadt olasz óráról kilépve látta meg a Rádiót ostromló tömegben keresztül hajtó gépkocsi hűtőjén az újabb felszabadulását jelentő angol lobogót.
- 14 Kertész Imre *Gályanaplójában* még 1961-ben ezt jegyezte fel – sok más Holokauszt-túlélőhöz és Primo Levihez hasonlóan – „Sosem tudnék egy másik ember apja lenni.”

A *Kaddis* az identitás kérdésének taglalásával zárul: „...én már kora gyermekkoromban tisztán láttam, hogy képtelen vagyok rá, képtelen vagyok asszimilálódni a fennállóhoz, a létezőhöz, az élethez... És ebben a tekintetben tök mindegy, hogy zsidó vagyok-e vagy nem zsidó, habár tagadhatatlan, nagy előny, és ebből... csakis és kizárólag ebből az egyetlen szemszögből vagyok hajlandó zsidó lenni, ... hogy megbélyegezett zsidóként Auschwitzban lehettem, és hogy zsidóságom révén mégiscsak átéltem valamit, és szemébe néztem valaminek, és tudok, egyszer és mindenkorra, és visszavonhatatlanul tudok valamit, amiből nem engedek, soha nem engedek” – kiált föl az elbeszélő B. író és műfordító, aki rádöbben „munkája igazi természetére”, „ami végeredményben nem más, mint ásás, a tovább végigásása annak a sírnak, amelyet mások kezdtek megásni nekem a felhőkbe, a szelekbe, a semmibe.” (164–165).¹⁵

A Nobel-díj átvételekor mondott beszédében Kertész Imre ismét visszatért a magyarság és a zsidóidentitás kérdésére: „Külön öröm számomra, hogy ezeket a gondolatokat az anyanyelvemen mondhatom el. ... Nagyszüleim számára már... természetes volt, hogy a zsidóságot a vallásuknak, a hazájuknak pedig Magyarországot tekintsék... Anyai nagyszüleim a Holokausztban haltak meg, apai nagyszüleimet a Rákosi féle kommunista hatalom pusztította el.” (*Stockhomi beszéd*, 20–21.) Melyhez még a *Gályanapló* egyik feljegyzését fűzhetjük: „Nekem ugyan nincsenek „identitás” problémáim. Hogy „magyar” vagyok, semmivel sem képtelenebb annál, mint hogy zsidó vagyok; s hogy „zsidó” vagyok, mivel sem képtelenebb, mint hogy egyáltalán vagyok.” (192.)

Az identitás kérdéséhez egyébként az olasz olvasók számára érdekes adalékkal szolgál *Az angol lobogó* című, 1991-es kötetben szereplő *Budapest, Bécs, Budapest* című, „tizenöt bagatell”-ből álló elbeszélés, melyben az író egy a rendszerváltás idején, 1989 szeptemberében tett bécsi utazását írja le. Az utazó „rejtőzködik”, nem akar színt vallani, honnan jött, mi az anyanyelve, és egy Bratwurst-büfében, amikor rákérdeznek, olaszul válaszol, azaz olaszként határozza meg magát, igazi *világpolgár és zarándokként...*)

A kilencvenes években Kertész Imre, immár az egyre nagyobb ismeretség és elismertség birtokában, egyre inkább esszéikben és tanulmányokban foglalkozik saját írói külde-

15 Ugyanerről a kérdésről Primo Levi 1975-ben így beszélt az őt kérdező diákoknak: „Sono diventato ebreo in Auschwitz. La coscienza di sentirmi diverso mi è stato imposta. Qualcuno seza nessuna ragione al mondo, stabilì che io ero diverso e inderiore: per naturale reazione io mi sentì in quegli anni diverso e superiore... In questo senso Auschwitz mi ha dato qualcosa che è rimasto. Facendomi sentire ebreo, mi ha sollecitato a recuperare, dopo un patrimonio culturale che prima non possedevo.” P. LEVI, *Opere*, Milano, Einaudi, 1993, I, 17. (Én Auschwitzban lettem zsidó. Ott szembesültem azzal, hogy másnak érezzem magamat. Valaki, akinek ehhez semmilyen joga és oka nem volt, úgy döntött, hogy én más, rosszabb vagyok, mint a többiek, és ennek következtében, természetes reakcióként én is kezdtem magam másnak, jobbnak érezni... Ebben a tekintetben Auschwitz nekem valami olyat adott hozzá az életemhez, mely máig megmaradt benne. Azáltal, hogy zsidónak éreztem magam, ez arra készítetett, hogy elsajátítsak egy olyan kulturális örökséget, melyet addig nem ismertem, nem tartottam a magaménak.)

tésével és az Auschwitz-mítosszal – akárcsak korábban Primo Levi vagy Jean Améry. 1992-ben jelenik meg a *Gályanapló*, 1993-ban az Esterházy Péter esszéjével egy kötetben publikált *Jegyzőkönyv* és *A holokauszt mint kultúra* három előadása, 1998-ban a monológokból és dialógusokból álló *A gondolatnyi csend, amíg a kivégzőosztag újratölt*, majd az összes esszét és tanulmányt egy kötetben közzé adó *A száműzött nyelv* című kötet (2001), melyeket 1997-ben szakított csak meg egy újabb naplóregény, *A változás krónikája*. 2003-ban jelent meg az olaszra is lefordított *Felszámolás*, majd ennek az évnek elején egy új mű, a kérdésekre felelő *K dosszié*.

A *Gályanapló* feljegyzéseiben és az esszékben, valamint az esszékhez kapcsolódó, a 2003-ban megjelent *Felszámolás*ban egyre inkább kifejeződésre jut a szerző elidegenedése a szocializmus csömöréből a gyűlölködés vedrébe esett Magyarországtól és az őt egyre jobban lehangoló magyarországi közélettől, és egyre inkább egy apokaliptikus, vesztébe rohanó világot vizionál. Látszik, hogy az író, mint maga is bevallja, elvesztette „tűrőképességét” (*Jegyzőkönyv*). Ebből a szempontból Kertész Imre igen közel kerül az általa is nagyra becsült, 1944–45-ben naplófeljegyzéseit író, Olaszországban is jól ismert Márai Sándorhoz, aki a második zsidótörvény bevezetését követően, majd a nyilasok gyilkos tobzódása és a háború utáni embervadászat éveiben teljesen elidegenedett az őt körülvevő Magyarországtól és a nemrég olaszul is kiadott *Föld, föld* című naplókönyvében – Kertész Imréhez hasonlóan – pontos látteleletét adja egy ország és egy társadalom végső erkölcsi összeomlásának és saját írói tehetetlenségének, hogy mindezen változtatni tudjon. Így aztán ő is felszámolt minden kapcsolatot a magyarországi társadalommal és az úgynevezett irodalmi élettel.

Csak abban reménykedhetünk, hogy Kertész Imre írói munkásságának 2002-óta egyre általánosabb elismertsége – melynek részét képezi a most neki odaítélt Montecasino-díj is – visszaadhatja neki hitét, hogy érdemes tovább élni és írni – magyarul – az őt olvasó és értő emberek számára. A magyar és olasz olvasó közönségnek pedig azt kívánhatjuk, hogy olvassa, értse és fogadja be a 20. századvég és a 21. század eleje egyik legjelentősebb magyar íróját, és ezzel egy időben az egyik legnagyobb magyar író is képes legyen megérteni és elfogadni az őt megértő és tisztelő magyarságot.

Laudációm végén Kertész Imre és az olvasók tiszteletére, a Holokauszt előtti főhajtásként szeretném felolvasni Primo Levi költeményét, melyet híres könyve, a *Se questo è un uomo* mottójaként írt, illetve Radnóti Miklós Borba való elhurcoltatása előtt írt *Töredékének* néhány versszakát:

Voi che vivete sicuri
Nelle vostre tiepide case,
Voi che trovate tornando a sera
Il cibo caldo e visi amici:
Considerate se questo è un uomo
Che lavora nel fango,

Che non conosce pace,
Che lotta per mezzo pane
Che muore per un sì o per un no.
Considerate se questa è una donna
Senza capelli e senza nome,
Senza più forza di ricordare,
Vuoti gli occhi e freddo il grembo,
Come una rana d'inverno.
Meditate che questo è stato.
Vi comando queste parole.
Scolpitele nel vostro cuore
Stando in casa andando per via,
Coricandovi, alzandovi,
Ripetetele ai vostri figli.
O vi si sfaccia la casa,
La malattia vi impedisca,
I vostri nati torcano il viso da voi.

Radnóti Miklós: *Töredék*

Oly korban éltem én e földön,
mikor az ember úgy elaljasult,
hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra,
s míg balhitekben hitt s tajtékozott téveteg,
befonták életét vad kényszerképzetek.

Oly korban éltem én e földön,
mikor besúgni érdem volt s a gyilkos,
az áruló, a rabló volt a hős, –
s ki néma volt netán s csak lelkesedni rest,
már azt is gyűlölték, akár a pestisest. [...]

.....

Oly korban éltem én e földön,
mikor a költő is csak hallgatott,
és várta, hogy talán megszólal újra –
mert méltó átkot itt úgysem mondhatna más, –
a rettentő szavak tudósa, Éσαιás.